

CONTRIBUȚII LA GEOGRAFIA ISTORICĂ A BANATULUI

ÎN SECOLELE IV - XII

Evenimentele istorice evoluează într-un anumit cadru fizico-geografic, care reprezintă decorul în care se desfășoară spectacolul istoriei.

Elementul cel mai stabil al cadrului fizico-geografic este relieful. Acesta nu este un element natural imuabil și inflexibil, ci unul viu, aflat în permanentă mișcare, transformare și evoluție. Modificările structurale ale reliefului au o viteză mult mai mică decât ritmul biologic al omului. Din acest motiv relieful crează impresia de încremenire într-o formă fixă. Acest fapt determină uneori neluarea în considerație a modificărilor, pe care le-a suferit cadrul geografic în analiza fenomenului istoric.

Geografiei istorice îi revine sarcina de a evidenția modificările cadrului geografic în perioada istorică și sarcina de a încerca să reconstitue cadrul geografic în care s-a desfășurat evenimentul istoric și influențele reciproce dintre ele.

Lucrarea de față v-a încerca să jaloneze doar unele aspecte legate de geografia istorică a Banatului.

Banatul înseamnă din punct de vedere istoric și geografic, teritoriul cuprins între fluviul Dunărea la sud, Tisa la vest, Mureș la nord și Carpații Meridionali la est. Unitatea elementului geografic ca de altfel și o evoluție istorică unitară impune tratarea regiunii în întregul ei, fără nici o legătură cu problemele politice trecute sau prezente, în spiritul adevărului științific.

Obiectivul prezentei lucrări este de a încerca o lămurire a unor probleme legate de evoluția mediului geografic bănățean în ultimii două mii de ani.

În acest scop am dorit să corelăm informații referitoare la geografia zonei, provenite din izvoarele literare, descrieri de călătorii, memorii sau lucrări dedicate Banatului în general, cu cele furnizate de unele documente cartografice și rezul-

tatele cercetărilor arheologice întreprinse în decursul timpului, îndeosebi pentru perioada veche. Aceste surse documentare au fost corelate cu rezultatele cercetărilor geografice, studii și cercetări de geomorfologie, paleoclimatologie și hidrologie întreprinse pe aceeași arie geografică.

Autorul este conștient de dificultatea unei asemenea lucrări și speră că a reușit să concentreze într-un singur studiu informații care să permită reconstituirea unei imagini a evoluției cadrului geografic bănățean în ultimele două milenii (sec. I-XVIII).

Sperăm ca prin ideile, ipotezele și concluziile pe care le propunem să aducem o contribuție modestă la valorificarea rezultatelor cercetării geografice în sprijinul cercetării istorice. Cunoașterea mediului geografic și a evoluției lui în timp va putea permite o abordare corectă a analizei, interpretării și prezentării fenomenelor istorice.

Elucidarea unor numeroase și deosebit de importante probleme din istoria mileniului I.e.n. pe teritoriul României nu poate fi întreprinsă decât ținând cont de existența Imperiului Roman târziu și mai apoi Bizantin. Ele au influențat în mod deosebit istoria și civilizația mileniului I.e.n. pe teritoriul României.

Retragerea armatei și administrației romane pe linia Dunării nu a însemnat întreruperea legăturilor dintre populația daco-romană și lumea romano-bizantină.

Imperiul Roman târziu și mai apoi Bizantin, va continua să ducă la Dunăre o politică activă concretizată prin supravegherea militară atentă, chiar incursiuni militare în nordul Dunării. În unele epoci se va constata o revenire a garnizoanelor romane în unele puncte din Dacia.

Parte integrantă a fostei Dacii, teritoriul cuprins între Carpați, Mureș, Tisa și Dunăre, Banatul a fost una din zonele de contact între imperiul menționat și așa numita lume barbară.

Un alt factor care va influența desfășurarea evenimentelor de pe teritoriul bănățean vor fi populațiile migratoare.

Din a doua jumătate a sec. al IV-lea teritoriul menționat anterior va fi tea-

trul unor dese confruntări între armatele romane și populațiile migratoare.

Pentru istoriografia românească, sursele de informații romane și bizantine constituie izvoare de prim rang. Din acest motiv izvoarele literare pe care le vom folosi în prezenta lucrare sînt romane și bizantine.

Ammianus Marcellinus, grec la origine, după cum mărturisește el însuși¹, a trăit o parte a vieții la Roma, unde își va scrie lucrarea intitulată "Istoria Romană". Opera lui are un caracter de pladoarie în favoarea reîntoarcerii la vechile virtuți romane. În centrul atenției lui sînt împărații constantinieni, dar acordă spații largi prezentării și altor categorii sociale, descrierilor geografice etc.

El cunoaște bine epoca, fiind un funcționar și militar de rang înalt, aghiotant a lui Ursianus, general roman din secolul al IV-lea. Evenimentele îl vor aduce și în imediata apropiere a împăratului Iulianus, pe care l-a cunoscut foarte bine. Este un participant direct la unele campanii militare ale lui Constantius II (337-361) una din acestea interesînd direct istoria și geografia Banatului deoarece se desfășoară în apropierea granițelor istorice ale zonei menționate anterior.

Amnianus Marcellinus în lucrarea sa, "Istorie romană" în cartea a XVII-a, descrie expediția împăratului Constantius al II-lea în Pannonia în anii 358-359 e.n.. El face o relatare a evenimentelor pe baza observațiilor directe, fiind participant la această campanie militară, însemnările lui în acest caz fiind de maximă utilitate.²

Istoricul roman descrie amănunțit expediția împăratului Constantius al II-lea, împotriva sarmaților limigani, amicensilor, piecensilor și quazilor. Scopul expediției militare a fost pacificarea teritoriilor dintre Dunăre și Tisa, de unde triburile menționate anterior atacau provinciile romane Pannonia și Moesia Superioară.

Relatările sale ne oferă interesante descrieri ale hidrografiei cursului inferior al Tisei și a zonei unde aceasta se varsă în Dunăre. Descrierea cursului Tisei inferioare conține menționarea existenței unui întins ținut supus influenței apelor de suprafață pe care el îl numește "mlăștinos"³. El arată că în urmărirea sarmaților armata romană a trecut Tisa, îmbarcată "în luntrii și conduși prin locurile ascunse ale rîurilor" într-o zonă de mlaștini cu un pămînt umed și supus inundațiilor și aco-

perit cu sălcii.⁴..

Din punct de vedere al problematicii prezentei lucrări, această consemnare are o deosebită importanță, oferind informații prețioase asupra aspectului fizico-geografic al văii Tisei în partea de sud-vest a Banatului.

Mlaștinile amintite de istoricul roman, care a participat direct la evenimente, sînt un element al cadrului natural de care trebuie să se țină seama în studiul istoriei Banatului. Această informație trebuie avută în vedere când se studiază evenimentele istoriei militare dar și problema continuității.

Ammianus Marcellinus spune textual că zona mlaștinilor "apără pe locuitori de atacurile romanilor, ferindu-i totodată și de incursiunile barbare. În mare parte pământul este aici umed și expus revărsării celor două ape, mlăștinos și acoperit cu sălcii. De aceea este accesibil numai cunoscătorilor"⁵.

Din relatarea A. Marcellinus reiese că zona era locuită, existau case chiar făcute din "bîrne puternice" și că existau oameni care foloseau, pentru deplasări în zonă, bărci, oameni pe care armata romană îi va obliga să o transporte în timpul atacului.

În cartea a XX-a, 8,44, istoricul roman face o descriere a bazinului Mării Negre, în care ne oferă și o succintă descriere a Dunării. În prezentarea zonei de deltă a fluviului el menționează existența a șapte brațe, unele cu aspect de mlaștină⁶, prin care apele fluviului se varsă în Marea Neagră. Această descriere confirmă faptul că în sec. al IV-lea e.n. Marea Neagră se afla în transgresiune, ceea ce a determinat ridicarea nivelului guri de vărsare generînd o multiplicare a numărului de brațe ale deltei. Fenomenul a fost semnalat și de geografi în studiile de specialitate dedicate fluctuațiilor de nivel a apelor Mării Negre și este deci confirmat și de relatările istoricului roman.

Informațiile referitoare la cadrul geografic transmise de Ammianus Marcellinus sînt importante prin vechimea lor și care practic au fost confirmate de rezultatele cercetărilor geografice. Pe baza lor putem afirma că în secolul al IV-lea partea de vest a Câmpiei bănațene era parțial acoperită de mlaștini care cunosc o ex-

tindere a suprafeței lor în detrimentul suprafeței câmpiei, datorită răcirii climatului, creșterii cantității anuale a precipitațiilor și efectul transgresiunii Mării Negre.

La mijlocul secolului al V-lea un diplomat al Imperiului roman de răsărit a-fiat în misiune oficială călătorește prin Banat. Este vorba de Priscus Panites zis Re-torul.

Importanța lui Priscus pentru istoria acestor meleaguri constă în faptul că mărturia lui, chiar fragmentară, a ajuns pînă la noi și conține informații deosebit de valoroase.

Însemnările lui Priscus Panites au ajuns la noi prin intermediul lucrării "Ex-cerpta delegationibus" alcătuită în secolul al X-lea din ordinul împăratului bizantin, Constantin al VII-lea Porfirogenetul. Lucrarea a fost făcută de nespecialiști, con-ține multe greșeli, dar are meritul de a ne fi păstrat textul așa cum l-au scris autorii lui, fără nici o modificare sau intervenție pe text, decât unele greșeli de transcriere.

Opera lui Priscus s-a bucurat, cum era și normal de un mare interes din par-tea istoricilor de-a lungul timpului. În prezenta lucrare ne-am propus să facem o a-naliză, din punct de vedere al geografiei istorice, a informațiilor oferite de Priscus Panites.

Relatarea lui Priscus, făcută în stilul specific epocii, este deosebit de impor-tantă. Ea furnizează informații în ceea ce privește epoca lui Attila, a relațiilor re-gelui cu Imperiul Roman de Răsărit, dar și asupra realităților geografice ale locuri-lor prin care autorul s-a deplasat. Informațiile trebuie analizate atent deoarece da-torită stilului în care a fost scrisă lucrarea lui Priscus Panites pot apărea confuzii.

Ambasada romană a traversat Dunărea în apropiere de localitatea Baziaș. Supoziția noastră se bazează pe informațiile prin care Priscus arată că de la Naisus (Nis) au mers spre Dunăre pe drumul cel mai drept, care a trecut printre dealuri împădurite, pe valea Mlavei, râu care se varsă în Dunăre în apropiere de Baziaș ⁷.

Pe teritoriul Banatului, istoricul roman ne arată că au parcurs în prima zi o distanță de 70 de stadii, ceea ce reprezintă aproximativ 12,5 km ⁸. Dacă analizăm direcțiile spre care s-a putut îndrepta ambasada romană, cea mai sugestivă ar fi

spre nord-est, înspre Vrșac.

Problema identificării traseului urmat în continuare spre nord este greu de reconstituit, Priscus nu descrie acest traseu în ordinea strict cronologică a parcurgerii lui. Impresia noastră este că însemnările lui sînt impregnate de un anumit stil de expunere și în mod sigur au fost scrise după ce s-a întors la Constantinopol, ele neavînd caracterul unor însemnări diurne, toate acestea făcînd dificilă reconstituirea traseului.

Autorul roman are meritul de a ne fi transmis denumirile a trei râuri din Banat: Drecon, Tigas și Tiphisias, pe care le caracterizează ca navigabile ⁹. Acest lucru trebuie văzut prin prisma mijloacelor de navigație ale timpului și opinăm că autorul se referă la râuri cu un debit mare și cursuri de apă importante.

Problema hidronimiei celor trei râuri este foarte disputată în istoriografie, deoarece denumirile lor se presupune că sînt transcrise, modificate de modul cum a înțeles Priscus pronunția acestor nume de la însoțitorii băștinași, nefiind excluse și transcrierile greșite făcute de către cei care au copiat originalul lucrării lui.

Vom încerca să stabilim distanțele parcurse de delegația romană făcînd un calcul pe baza informațiilor transmise de Priscus Panites. Acest calcul corelat cu celelalte informații despre configurația fizico-geografică a zonelor pe care le-a străbătut ne vor permite să sugerăm identificarea celor trei râuri pe care el le-a nominalizat.

În ceea ce privește distanțele avem două informații pe care ne putem bizui. Priscus Panites arată faptul că într-o zi reușeau să parcurgă o distanță de aproximativ 70 de stadii ¹⁰. Echivalentul în kilometri luat drept cifră probabilă este de aproximativ 12,5 km/stadiu ¹¹. A doua informație certă este aceea a numărului de zile cît a durat deplasarea, și anume 7. În acest caz luînd ca bază de calcul distanța de 12,5 km parcursă într-o zi, ajungem la concluzia că s-a efectuat în total aproximativ 85-90 km pe teritoriul Banatului.

Înarmați cu aceste date să încercăm să stabilim cu aproximație traseul parcurs, folosind reperele pe care ni le furnizează textul autorului roman.

Din aceste informații rezultă că delegația romană s-a deplasat spre nord printr-o zonă de câmpie¹². Putem estima, pe baza realităților geografice, că drumul lor a trecut probabil prin zona localităților Vîrșeț spre Deta, ocolind pe la est mlaștinile de la Alibunar. În continuare, au putut merge spre nord-vest traversând Bârzava (Drecon ?), spre vadul Timișului (Tigas ?) de la Foeni. Ocolind în continuare mlaștinile Begăi pe la sud, pe interfluviul dintre Timiș și Bega, îndreptându-se spre lacul de la Zrenjanin (Becicherecul Mare), unde au traversat Bega. Au înaintat mai departe spre nord-est traversând numeroase cursuri de apă printre mlaștinile Begăi (Tiphisias ?) spre Kikinda.

Din această reconstituire a posibilului traseu al ambasadei reiese că s-au traversat râurile Bârzava (Drecon ?), Timiș (Tigas ?), Bega (Tiphisias ?). Bega este numită de fapt până la mijlocul secolului al XVIII-lea Timișel¹³, după cum rezultă din documente și hărțile de epocă.

Concluzionând, compararea singurelor cursuri de apă pe care le putem identifica în teren, cu cele amintite de istoricul roman ar fi Bârzava, Timiș și Bega.

Ca un argument în plus, în sprijinul traseului menționat anterior este și episodul cu lacul, pe malul căruia furtuna a afectat bagajele expediției. Singurul lac care ar putea fi luat în considerare este cel care a existat lângă actuala localitate Zrenjanin (R.F.J.).

Menționarea în dotarea însoțitorilor băștinași a unor plute folosite la traversarea mlaștinilor ne arată că expediția a parcurs zone unde acestea puteau fi frecvent întâlnite și deci implicit locuite.

Un alt argument că ei au trecut în apropierea mlaștinilor este și descrierea acoperișurilor din stuf ale locuințelor din satele pe unde au trecut¹⁴. Folosirea stufului pentru încălzire și iluminat de către locuitorii satelor din zonă sunt o dovadă a existenței mlaștinilor în zona de câmpie a Banatului și a faptului că drumul delegației romane a trecut prin apropierea unor zone mlăștinoase¹⁵.

Imaginea Câmpiei Bănățene așa cum reiese din descrierea lui Priscus Panites este a unei câmpii joase, plate, străbătută de o rețea de ape curgătoare cu o

panță redusă de scurgere, unele cu un debit apreciabil, care era acoperită parțial în vest de apele unor mlaștini. Descrierea lui Priscus confirmă concluziile geografilor moderni prin care se constată că în mileniul I e.n., zona de câmpie din vestul Banatului a fost acoperită de mlaștini, fiind însă intens locuită. Ținând cont de faptul că expediția romană a ocolit mlaștinile, descrierile lor lipsesc, înseamnă că existau căi de acces, prin acestea, imaginea Banatului pe care diplomatul bizantin ne-a transmis-o este de fapt o continuare și o dezvoltare a imaginii transmise de Ammianus Marcellinus.

Priscus Panites Retorul nu face descrieri geografice propriu-zise, dar transmite informații despre relieful și hidrografia teritoriilor pe care le-a străbătut. El ne spune că a călătorit printr-o câmpie netedă. Informația aceasta ne permite să apreciem că a trecut prin partea de vest a câmpiei Banatului. Informațiile despre cele trei râuri "Drecon, Tigas și Tiphisias" ¹⁶ dintre care două sunt aproape cert identificate cu Timișul și Bega, ne permit să tragem concluzia că aveau un debit apreciabil din moment ce călătorii romani au fost nevoiți să le traverseze cu bărcile ¹⁷. Acest fapt și menționarea unei ploii torențiale confirmă aprecierea de climat umed pe care o fac geografii când vorbesc de clima mileniului I.e.n.

Mlaștinile, cu toate că nu sunt amintite în text, sunt atestate de scriitorul roman în mod indirect. El vorbește de utilizarea intensă a trestiei, stufului, plante specifice zonelor mlăștinoase, la acoperișuri, încălzit și chiar iluminat ¹⁸. De asemenea el arată că au folosit pentru traversarea unor râuri "plute, pe care barbarii le duc în care, pentru locurile acoperite cu bălți" ¹⁹. Această însemnare a lui demonstrează că zona de vest a Banatului era acoperită de bălți, mlaștini și cursuri de apă pe care locuitorii ținutului le cunoșteau și le traversau cu ajutorul bărcilor și plutelor pe care le transportau în care ²⁰.

Un fapt deosebit de important pe care Priscus Panites îl consemnează este intensă locuire a teritoriului Cîmpiei Bănățene. Priscus ne arată că au întâlnit multe sate în calea lor, în care ocupațiile de bază erau agricultura și creșterea animalelor, după cum rezultă din produsele oferite (grâu, orz, vin, miel, după animale, cai,

animale de povară) ²¹

În concluzie, putem afirma că relatarea lui Priscus Panites Retorul aduce elemente noi importante pentru cercetarea geografiei istorice referitoare la aspectul Câmpiei de vest a Banatului în mileniul I.e.n.

Egiptean de origine, Teofilact Simocata face parte dintr-o familie nobiliară. A primit o educație îngrijită și a ocupat în cariera sa politică funcții importante, fiind pe rând secretar imperial și guvernator al Constantinopolului²². El a cunoscut foarte bine evenimentele și realitățile epocii în care a trăit, iar formația sa intelectuală și funcțiile i-au permis să-și completeze informațiile din actele oficiale, arhivele statului și lucrări istorice, fie de la participanții direcți la evenimente, din care unele s-au pierdut în decursul timpului.

Viziunea largă, universalistă și informația de calitate, fac din "Istoria bizantină", a lui Teofilact Simocrata, un izvor de prim rang pentru ținuturile din sud-estul Europei la sfârșitul sec.al VI-lea.

Istoria bizantină a lui Teofilact Simocata ne prezintă o expediție militară bizantină la nordul Dunării, împotriva avarilor, în anul 600.

Istoricul bizantin relatează trecerea Dunării prin insula Viminacium și instalarea taberei bizantine în apropiere de Dubovac, la 20 km vest de Baziaș ²³. Pe baza informațiilor furnizate de autorul bizantin vom încerca reconstituirea traseului parcurs de armata bizantină și localizarea în spațiu a desfășurării bătăliilor.

Înfrânți în două bătălii, avarii se retrag spre interiorul Banatului, urmăriți îndeaproape de bizantini²⁴. Traseul urmat de bizantini a trecut pe la vest de dunele de nisip și mlaștinile de la Ilaucea și Alibunar. Zona montană din est, împădurită și mlaștinile Dunării și Tisei, au obligat armata bizantină să înainteze pe direcția Pancevo - Zrenjanin.

Înfrânți și în a treia bătălie, Hanul Avar se retrage înspre râul Tissos ²⁵. Acest râu. Tissos poate fi identificat cu râul Tisa sau cu râul Timiș, noi credem că este vorba mai degrabă de râul Timiș deoarece Tisa din cauza mlaștinilor era inaccesibilă în acea zonă și epocă. O retragere spre mlaștinile Tisei ar fi constituit

o mare greșeală din partea hanului avar, fiind echivalentă cu o sinucidere, fiind greu de acceptat faptul că hanul avar nu cunoștea pericolul zonei mlăștinoase.

Următoarea bătălie se da în apropierea unui lac în care, după cum relatează istoricul, bizantinii își împing dușmanii în apa în care se vor îneca în număr mare.²⁶ Singurul lac care poate fi luat în considerare ar fi cel menționat că ar fi existat în apropiere de localitatea Becicherecul Mare (Zrenjanin)...

Din punctul de vedere al geografiei istorice însă este importantă acțiunea de distrugere a celor "trei sate"²⁷, de către un corp de armată bizantin la ordinul dat de generalul comandant, Priscus, ceea ce denotă locuirea ținutului în care intraseră trupele bizantine.

Deși preponderent militare, informațiile transmise de Teofilact Simocata redau indirect și aspecte ale geografiei bănățene în perioada anului 600.

El ne vorbește de insula din zona actualei localități Kostolac, azi insula Ostrovo de pe Dunăre²⁸. Istoricul bizantin amintește de un lac pomenit de noi mai înainte, identificabil cu fostul lac de lângă Zrenjanin²⁹.

În cartea VIII, 3 se relatează evenimente din anul 601, care se desfășoară în sudul Dunării, în nordul Munților Balcani. Cu acest prilej Teofilact oferă informații și asupra climei³⁰, care poate fi aplicată și zonei Banatului.

Autorul bizantin descrie un dezastru al armatei bizantine datorat iernii caracterizată prin "frig grozav, zăpezi abundente și vânturi foarte puternice"³¹. Această informație asupra climei confirmă concluziile geografilor moderni referitoare la clima rece și umedă în timpul mileniului I.e.n."³²

La sfârșitul mileniului I.e.n. societatea românească a cunoscut profunde prefaceri și transformări din punct de vedere economic, social și politic. Se constată că în epoca aceasta apar elemente care vor caracteriza întreaga evoluție.

Judecând după elementele oferite de analizele climatologice a avut loc o creștere a temperaturilor medii multianuale și o scădere a cantității de precipitații care au dus la concluzia că încălzirea climei a favorizat dezvoltarea comunităților în mai toate zonele Banatului. Pădurea ocupa încă suprafețe întinse, ea oferind oa-

menilor multiple posibilități de hrană: fructe, miere, ceară, vânat precum și lemnul de utilizare atât de felurită. Locuirea cu deosebire a zonelor de deal și de păduri a fost impusă de condițiile vitrege ale fluctuațiilor politice determinate de ultimele valuri migratoare de la sfârșitul mileniului I al e.n. Dar se observă că tot mai multe așezări se întemeiază în defavoarea pădurilor, adică prin defrișări, cenușa rezultată din arderea acestora este singurul îngrășământ al solului acelor vremuri. Și oamenii epocii nu pregetă să uzeze de această înlesnire, având încă un folos și mai mare: sporirea suprafețelor de agricultură și a terenurilor de locuire. Cea mai mare parte a terenurilor defrișate prin ardere este destinată ogoarelor pentru cereale care formează de acum hrana principală a oamenilor: grâu, secară, mei și mai puțin orz și ovăz. Se practica un sistem agricol cu culturi pe ogoare "schimbătoare", într-un ritm neregulat. O oarecare îmbunătățire și perfecționare înregistrează uneltele de lucru. Sapa, secera confecționate din fier sau din lemn, târnacopul cu ramă de fier sunt răspândite și folosite pretutindeni. Aratrul, principala unealtă a vremii, se transformă în plug, din lemn, cu tot mai bune piese din fier, (cuțitul, brăzdarul). Pentru prelucrarea semințelor de grâne, alături de râșniță, sunt folosite morile de vânt și, mai rar, chiar și morile de apă³³. Perfecționările suferite de uneltele agricole, modul de organizare al cultivării pământului (rotația aleatorie a culturilor, etc) se va resimți benefic sub raport demografic prin apariția unor așezări ca aglomerări mai mari sau mai mici de populație și care se vor extinde treptat din zona muntoasă și colinară înspre câmpia din vestul Banatului. În cadrul societății apare o stratificare socială de caracter feudal, mai mult sau mai puțin conturată care a determinat formarea unor mici formațiuni politice ce reunesc una sau mai multe comunități umane, fapt datorat apariției unei aristocrații militare diferențiată economic și social de restul masei comunităților. Aceste elemente, care cu timpul vor forma conducerea unor formațiuni politice cum ar fi cnezatele, voievodatele etc. Însoțite de suită și de organul suprem de conducere sfatul oamenilor buni și bătrâni, au constituit germenii organizării feudale românești.

La sfârșitul secolului al IX-lea triburile maghiare conduse de Arpad, care

locuiau "în Atelcuz (Etelkoz), un ținut situat, după toate probabilitățile, la răsărit de Nistru³⁴, au fost atrase de împăratul Leon al VI-lea Filozoful într-o alianță antibulgară. Maghiarii au fost înfrânți de către bulgari. Uniunea de triburi maghiare, condusă de Arpad, a migrat din Atelcuz spre apus și prin pasul Verecke a ajuns în Câmpia Pannonică, unde s-a stabilit pe teritoriul dintre Dunăre și Tisa. Din aceste locuri maghiarii au întreprins expediții de pradă în ținuturile din jur. Aceste evenimente au fost consemnate de Notarul Anonim al regelui Bela în lucrarea sa intitulată "Gesta Hungarorum" - scrisă după toate probabilitățile în secolul al XII-lea³⁵.

În Banat, Notarul Anonim amintește în lucrarea sa existența unei formațiuni politice aflată în teritoriul "care se întinde de la fluviul Mureș până la fortăreața Urschia l-a ocupat un oarecare duce cu numele Glad..."³⁶

În capitolul XLIV al Cronicii sale, Anonimus relatează că în timp ce maghiarii se pregăteau pentru un atac spre vest în Carintya și în nordul Italiei, alți conducători militari cu numele de Zuardu, Cadusa și Boyta au primit ordin de la ducele Arpad să se îndrepte spre Banat³⁷. Notarul arată că maghiarii au trecut Tisa la Kenesna³⁸, și au ajuns apoi lângă fluviul Seztüreg³⁹. De aici trupele maghiare au înaintat spre "părțile de la Beguey"⁴⁰, unde au rămas două săptămâni ca să-i supună pe toți locuitorii dintre Mureș și Timiș. Conducătorii militari maghiari au încercat să treacă Timișul pe la Vadum Arenarum (Vadul Nisipurilor)⁴¹ dar au fost opriți de voievodul Glad, însoțit de "o armată de călăreți și pedestrași"⁴². În luptă, care s-a dat la vadul nisipos al Timișului, Glad a fost înfrânt. Voievodul bănățean s-a retras în cetatea Keve⁴³. Maghiarii l-au urmărit și și-au așezat tabăra lângă râul Panoucea, de unde au atacat cetatea Kevee. Glad a cerut pace și le-a cedat "de bună voie" fortăreața, împreună cu diferite daruri. După ce au ocupat cetatea Kevee, maghiarii au cucerit cetatea Ursova⁴⁴.

Analiza relatării expediției triburilor maghiare în Banat, pe care a făcut-o Anonimus în lucrarea sa, permite încercări de reconstituire a traseului parcurs de acesta pe teritoriul bănățean.

Cercetările moderne care au abordat analiza operei Cronicarului Anonim

sunt numeroase dar ne vom opri doar la două ipoteze susținute de către traducătorul Cronicii, G.Popa Lisseanu⁴⁵ și o supoziție mai recentă aparținând lui M.Bizerea⁴⁶.

G.Popa Lisseanu a propus următorul itinerar de la Kanizsa, pe râul Czesztreg, apoi pe Beguey (Bega). În continuare Vadum Arenarum (Vadul Nisipurilor) a fost identificat de G. Popa Lisseanu cu toponimul maghiar Favenyrev localitate în Banat⁴⁷, tabăra triburilor maghiare instalată pe malul râului Panoncea care a fost identificat cu Ponyoca ca fiind un braț mort al Dunării, cele două cetăți ale lui Glad: Keve și Urschia (Ursawa) au fost localizate la Kuvín și respectiv Orșova⁴⁸.

O a doua ipoteză a fost emisă de către M.Bizerea care a propus următorul itinerar al triburilor maghiare, în bună măsură ea coincidând cu cea a lui G.Popa Lisseanu: deci de la Kanizsa, la râul Seztüreg (pe care M.Bizerea îl identifică cu hidronimul Csozstelek-braț mort al Begăi undeva în nord-estul localității Zrenjanin⁴⁹). În continuare râul Beguey este identificat cu cursul inferior al Begăi⁵⁰, iar Vadum Arenarum (Vadul Nisipurilor cu un vad situat între localitățile Uzdin și Idvor (Iugoslavia) și Keve = Ku = Kuvín⁵¹. M.Bizerea consideră că Urschia (Orșova) nici nu a fost atinsă cu ocazia aceasta⁵² și socotește Urschia = Vršac.

Analiza Cronicii Anonime referitoare la Banat este interesantă din punct de vedere al geografiei istorice prin faptul că atestă denumirea râurilor de bază ce străbat sau delimitează acest teritoriu, respectiv: Dunărea, Morus (Mureș) apoi Temes (Timiș), Beguey (Bega)⁵³. Acest lucru este important și semnificativ pentru că în tot cursul evului mediu și în continuare în epoca modernă se constată menținerea, deci continuitatea acestor hidronime. Elementele adiacente cum ar fi: Vadum Arenarum - identificat corect credem noi de M.Bizerea, este un element important privind aspectul fizico-geografic al zonei neatestat până acum în izvoarele literare antice discutate anterior. Referitor la celelalte hidronime: Szesztüreg și Panoncea, credem că identificarea lor într-un fel sau altul nu este definitorie în analiza pe care o întreprindem.

Cercetările geografilor moderni au ajuns la concluzia că la sfârșitul mileniu-

lui I.e.n., clima a devenit mai caldă și mai uscată, iar Marea Neagră a trecut printr-o fază de regresie. Efectele însumate ale celor două fenomene fizico-geografice amintite anterior au determinat modificări ale hidrografiei Câmpiei de vest a Banatului, mlaștinile și-au restrâns suprafața, fapt ce a permis străbaterea lor cu o mai mare ușurință în anumite zone.

Analiza cronicii lui Anonimus, localizarea toponimelor și hidronimelor coroborată cu rezultatele cercetărilor geografice moderne ne obligă să constatăm că expediția triburilor maghiare s-a desfășurat după traversarea Tisei prin spațiul Câmpiei de vest a Banatului. Această direcție evidențiată de faptul că direcția principală de atac a fost orientată nord-sud și în acest sens desigur că trecerea anumitor râuri cum ar fi de pildă: Bega și Timiș pe cursurile lor inferioare constituie repere care jalonează drumul expediției triburilor maghiare.

Importanța Cronicii constă în faptul că ea este prima care face referiri la granițele voievodatului bănățean, care trebuie să fi fost intens locuit și bine organizat politic în condițiile în care Cronicarul relatează despre un timp petrecut efectiv de către maghiari pentru a înfrânge rezistența băștinașilor dintre Mureș și Timiș⁵⁴. Se amintește faptul că timp de două săptămâni de la tabăra așezată pe râul Sezturg au fost organizate expediții în diferite direcții pentru supunerea băștinașilor, luându-se și ostateci. Intensa locuire a Banatului, în perioada amintită anterior, este atestată de către Anonimus prin consemnarea faptului că ducele Glad era capabil să opună triburilor maghiare o "mare armată de călăreți și pedestrași precum și un sistem de cetăți de apărare"⁵⁵. Această adevărată structură militară, amintită anterior, confirmă existența unei populații numeroase ce locuiește Banatul în acea vreme.

Informațiile referitoare la geografia istorică a Banatului oferite de izvoarele literare și medievale analizate mai sus consemnează existența unor zone mlăștinoase în Câmpia Banatului care în decursul mileniilor I și al II-lea al erei noastre au cunoscut extinderi sau restrângeri ale suprafețelor lor. Mărturiile literare confirmă în succesiunea cronologică două perioade de extindere ale suprafețelor mlaștinilor din secolul I.e.n. până în secolul al IX-lea e.n. și din a doua jumătate a secolului

al XVII-lea până la începutul secolului al XVIII-lea. Aceste extinderi ale mlaștinilor au fost menționate în lucrările lor de către Amnianus Marcellinus (sec.IV), Priscus Panites Retorul (sec.V) și Teofilact Simocata (sec.VI) pentru prima perioadă și de Luigi Ferdinando Marsigli și Francesco Grisellini pentru a doua perioadă.

Restrângerea suprafețelor acoperite de mlaștini a fost consemnată de către Notarul Anonim al regelui Bela (sec.IX), Nicolaus Olahus (sec.XVI) și Evlia Celebi (prima jumătate a sec.XVII), prin aceasta este asigurată cu certitudine încadrarea în timp a acestui fenomen fizico-geografic în secolele IX-XVII.

Francesco Grisellini a consemnat o amplă reducere a mlaștinilor, fapt care s-a datorat intervenției antropice reprezentată de marile lucrări de hidroameliorații care au început în secolul XVIII.

Toți autorii menționați au consemnat intensă locuire a Câmpiei Banatului. Analiza informațiilor referitoare la locuirea Banatului și implicit demografia teritoriului permite o concluzie interesantă și anume că, evolutiv cu trecerea timpului, numărul așezărilor umane a crescut permanent datorită condițiilor favorabile de viață oferite de mediu.

Modificările caracteristicilor fizico-geografice și demografice ale Banatului în mileniile I și II e.n. care au fost consemnate de izvoarele literare sunt confirmate de rezultatele cercetărilor geografice moderne și de intensă și continuă locuire atestată arheologic și cartografic.

Rezultatele cercetărilor geografice moderne evidențiază faptul că în ultimii două mii de ani relieful a cunoscut modificări doar în privința microformelor de relief (crovuri, brațe moarte, albie părăsite, meandre etc).

Hidrografia Câmpiei Banatului a suferit în decursul timpului și ea modificări datorate schimbărilor climatice, mișcărilor verticale ale nivelurilor de bază ale cursurilor de apă din zona de câmpie. Amplitudinea modificărilor s-a datorat pantei de scurgere a râurilor foarte reduse, constituției pietrografice a subsolului și intervenției umane¹.

Câmpia bănăţeană s-a caracterizat până la marile lucrări de hidroamelioraţii din secolul XVIII-XIX, prin prezenţa masivă a mlaştinilor care acopereau o importantă suprafaţă.

Considerăm necesar în contextul prezentei lucrări să clarificăm conţinutul noţiunii de mlaştină în cazul concret al câmpiei de vest a Banatului.

În vestul Câmpiei Banatului nu au existat suprafeţe clasice de mlaştină, în accepţiunea geografică a termenului. În această regiune nu au fost suprafeţe mari acoperite permanent de ape, cu un strat gros de mîl pe fund, cu o vegetaţie de plante lacustre: papură, stuf, etc. În realitate principalele râuri: Mureş, Bega, Timiş, Tisa şi Bîrzava, care străbat sau mărginesc câmpia datorită pantelor de scurgere reduse ale apelor lor, au format cursuri secundare, cursuri temporare, braţe moarte, meandre, lacuri, bălţi şi uneori mlaştini pe care le-au alimentat permanent sau temporar cu apă. Acestea ocupau o suprafaţă mică din totalul teritoriului.

1 nov. 1994

ALEXANDRU GYURIS
Şcoala generală Avram Iancu
Timişoara - 1900
ROMÂNIA

1. Ammianus Marcellinus, Istorie romană, Studiu introductiv, traducere, note și indice de prof.D.Popescu, Editura Științifică și Enciclopedică, 1982, cartea a XXII-a, 8, 33.
2. idem - cartea a XVII-a, 13, 4
3. idem - cartea a XVII-a, 13, 4
4. idem - cartea a XVII-a, 13, 4
5. idem - cartea a XVII-a, 13, 4
6. idem - cartea a XXII-a, 8, 44
7. Priscus Panites Retorul, Ambasadele Romanilor către popoare, în G.Popa Li-sseanu, Izvoarele Istoriei Românilor, (text și traducere) Editura Bucovina, București 1932, 96.
8. idem p.86
9. idem p.91
10. idem p.86
11. St. Mihăescu, Fontes Historie Daco-Romane, Scriptore, Editura Academiei RSR, 1970, p.253, nota 5
12. Priscus Panites Retorul op.cit. p. 86
13. M.Bizerca, E.Meșter, St.Grigore, Considerațiuni asupra numelui și cadrului fizico-geografic al orașului Timișoara în Studii de geografie a Banatului, Timișoara, 1970, p. 10.
14. Priscus Panites Retorul - op.cit. p. 92
15. ibidem
16. idem, p.91
17. idem, p.92
18. ibidem.
19. ibidem.

20. ibidem.
21. ibidem.
22. Teofilact Simocata. Istorie bizantină - Domnia împăratului Mauricius (582-602) (traducere, introducere și indice H.Mihăescu); Editura Academiei, București: 1985, p.5.
23. idem, VIII, 2, 8
24. idem, VIII, 3, 5
25. idem, VIII, 3, 10
26. idem, VIII, 3, 15
27. idem, VIII, 2, 8
28. idem, VIII, 3, 8
29. idem, VIII, 3, 11
30. idem, VIII, 4, 7
31. M.Botzan - Apele în viața poporului român, Editura Ceres, București, 1984, p.23.
32. Șt. Pascu-Voievodatul Transilvaniei, vol. I, Ediția II, Editura Dacia, Cluj, 1972, p. 11-15
33. Idem, p.15
34. S. Columbeanu - Cnezate și voievodate românești, Editura Albatros, București, 1973, p.45
35. Șt. Pascu op.cit., p. 25-28
36. Anonimi Bele Regis Notarii - Geste Hungarorum, cap. XXI = Izvoarele Istoriei Românilor, traducerea de G. Popa Lisseanu Editura Bucovina, București, 1934
37. Idem - cap. XLVIV
38. ibidem.
39. ibidem.
40. ibidem.
41. ibidem.

42. ibidem.
43. ibidem.
44. ibidem.
45. G. Popa Lisseanu - Izvoarele Istoriei Românilor, Faptele ungarilor de secrete-
rul anonim al regelui Bela (text și traducere), Editura Bucovina, București, 1939,
p.110 - 111 - note 1-6, 1-3
46. M. Bizerea - Localizările așezărilor din Banat consemnate în cronica "Gesta
Hungarorum" în: Studii de istorie a Banatului vol. V. Timișoara, 1978, p. 1-6
47. G. Popa Lisseanu - op.cit. p.110, note 1-6, localitate inexistentă în Banat
48. ibidem
49. M. Bizerea - op.cit., p.3
50. ibidem
51. ibidem
52. ibidem
53. ibidem
54. Anonymi - op. cit. cap. XLIV
55. ibidem

Dieses Studium nimmt sich eine Wiederherstellung der Evolution der physisch-geographischen Charakteristiken Merkmale des Banats während der Feudalzeit (IX - XVIII jhr) vor.

Das Banat als Toponym bezieht sich auf das Gebiet, das zwischen Mures und Tisa, der Donau und den Südkarpaten enthalten ist. Das vorher erwähnte Teritorium weist eine Einheit der physisch-geographischen Merkmale auf und eine unitare einheitliche geschichtliche Evolution die im Geiste der wissenschaftlichen Wahrheit, eine Behnadlung der Region in seinem Ganzen ohne jede Verbindung mit den vergangenen und aktuellen politischen Problemen aufzwingen.

Das in diesem Studium vorgeschlagene Objektiv realisierten wir durch die Korrelierung der auf die physisch - geographischen Charakteristiken bezogenen Informationen, die aus literarischen Quellen, aus eigenen kartographischen Dokumenten und aus Ergebnissen geographischer Forschungen stammen.

Durch die Untersuchung der oben erwähnten Informationsquellen gelangten wir zur Schlussfolgerung, dass während der Feudalzeit im Banat die Hydrographie Änderungen erfahren hat, änfolge der klimatischen Wandlungen, der senkrechten Bewegungen des Grundniveaus der Flüsse und des Eingriffs (Intervention) des Menschen. Diese Änderungen der Hydrographie wirkten auf dem westlichen Teil der Banater Ebene, der wegen dem verringerten Abflusshabg den Aspekt eines Sumpfgebietes hatte.

Die Sümpfe im Westen des Banats kannten im Feudalismus, eine Periode der Einschränkung ihrer Flächen zwischen dem IX und XVI Jahrhundert und eine Zunahme im XVII bis XVIII Jahrhundert.

Die im XVII Jhr von der habsburgischen Verwaltung begonnenen umfassenden

hydrotechnischen Arbeiten veranlassten das Trocknen der Sümpfe und die Beseitigung des Übermasses an Feuchtigkeit aus dem Boden: dies brachte die Banater Hydrographie zu einem Aussehen, das dem heutigen ganz nahe liegt.

Bemerkenswert ist, dass alle, auf die Banater Sümpfen bezogenen Information, die Tatsache erwähnen, dass diese stark bewohnt waren und dass die Bevölkerungsdichte eine generell wachsende Tendenz aufweist.